

Onderwater cultureel erfgoedmanagement in Caribisch Nederland

Factsheet

Rijksdienst voor het
Cultureel Erfgoed |
Maritiem Programma

Inzicht in het beheer van
onderwater cultureel erfgoed
op Bonaire, Saba en St. Eustatius

Door Dorien Otten

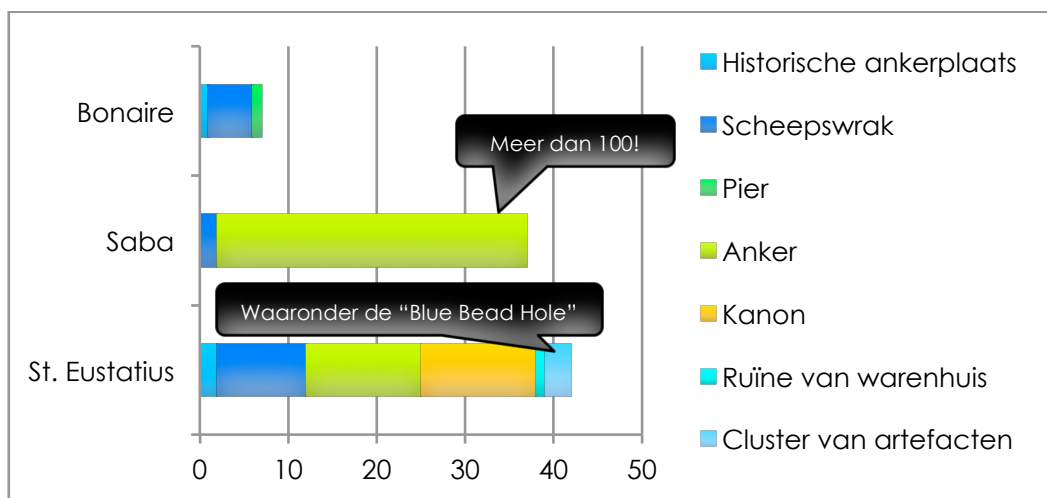
21 juli 2016

Het beheer van onderwater cultureel erfgoed

Management van onderwater cultureel erfgoed bestaat uit verschillende aspecten die gericht zijn op het beschermen van en waarborgen van kennis over het erfgoed. Zoals uitgelegd in de UNESCO Foundation Course Manual, de drie hoofdcomponenten zijn organisatieprocessen, durven te selecteren en mitigeren (van risico's). Onderwater cultureel erfgoedmanagement dient bekeken te worden vanuit verschillende organisatieniveaus, waaronder lokaal, regionaal, nationaal en internationaal. Verschillende internationale richtlijnen bieden ondersteuning bij het management, zoals de richtlijnen van de 2001 UNESCO Conventie, de 1996 ICOMOS Charter, en het Verdrag van Malta uit 1992. Tevens is het belangrijk om de volgende punten in acht te nemen: de omgeving van het erfgoed, de geschiedenis van het gebied, de archeologische bronnen, het gebruik van het gebied, bedreigingen voor het erfgoed, belanghebbenden (stakeholders), en de betrokkenen die verantwoordelijk zijn voor de bescherming. De bescherming van onderwatererfgoed begint met een goede wettelijke basis. Er zijn daarnaast verschillende methoden om risico's te mitigeren, waarvan er een aantal in deze factsheet weergegeven worden. [Hoe beheert Caribisch Nederland het onderwater cultureel erfgoed en is er ruimte voor verbetering?](#)

Het onderwater erfgoed in Caribisch Nederland

Wat voor onderwater cultureel erfgoed is er aangetroffen in Caribisch Nederland en wat voor soort erfgoed kan men verwachten? De grafiek hieronder geeft weer welke archeologische overblijfselen er aangetroffen zijn in de wateren van de eilanden. Deze zijn niet alleen bekend van archeologisch onderzoek, maar ook via andere bronnen, zoals via de mariene parken die elk eiland omringen.

Onderwater archeologisch onderzoek is verricht door:

- Archeologisch en Antropologisch Instituut van de Nederlandse Antillen (AAINA; Curaçao), onder begeleiding van onder andere Dr. Wil Nagelkerken en Dr. Raymond Hayes, tussen 1987 en 2004, in de wateren van Bonaire.
 - Zij hebben samengewerkt met de *Maritime Archaeological and Historical Society* (Washington D.C.);
 - En sinds 2002 met de Stichting Mariene Archeologie Nederlandse Antillen (STIMANA; Curaçao).
- Het *College of William and Mary* (Virginia), onder begeleiding van onder andere Stephen J. Gluckman en Nagelkerken, tussen 1981 en 1988, in de wateren van St. Eustatius.

- De informatie met betrekking tot de ankers en scheepswrakken die rondom Saba zijn aangetroffen is ongepubliceerd en hebben archeologen verkregen door communicatie met duikers.

Onbekend onderwater erfgoed

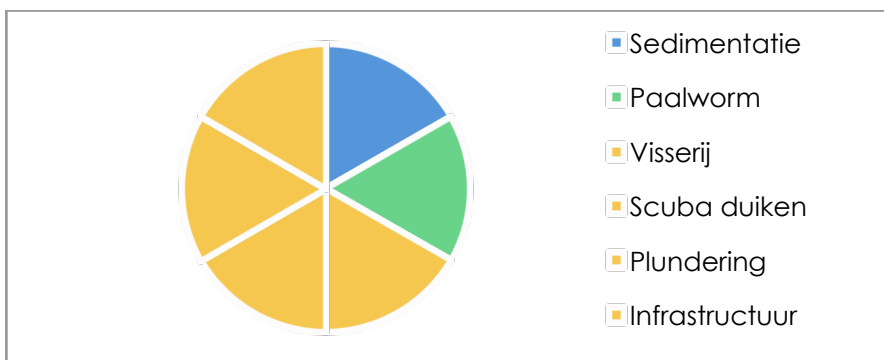
Naast het bekende onderwater erfgoed is er erfgoed dat tot op heden onbekend is. Dit is het erfgoed dat nog *in situ* onderwater ligt en niet gedocumenteerd is, of het is vergaan door post-depositionele processen. Onbekend onderwater erfgoed kan zowel betrekking hebben op navigatie als op bewoning.

Verwachtingen van onderwater erfgoed in Caribisch Nederland

Bewoning	Navigatie	Navigatie
Onderwater erfgoed daar waar het zeeniveau ca. vijf meter gestegen is en waar voorheen land was. Voorbeelden elders in de Cariben: afvalhopen van schelpen, handwerktuigen, ruïnes van defensieve gebouwen aan de kustlijnen, overlevingskampen.	Overblijfselen van de zeevaart. Voorbeelden elders in de Cariben: vaartuigen zoals boomstamboten, of peddels.	Historische documentatie over bijvoorbeeld gezonken scheepswrakken. Voorbeelden: Schepen kapzeisden regelmatig vlakbij de Nederlandse eilanden in de 17de en 18de eeuw.

Bedreigingen

Dan zijn er tevens nog bedreigingen die ervoor kunnen zorgen dat het onderwater erfgoed beschadigd raakt en/of onbekend blijft. Deze bedreigingen zijn onder te verdelen in vier categorieën: **fysisch-mechanisch**, **biologisch**, **chemisch** en **menselijk**. In Caribisch Nederland zijn tenminste de onderstaande bedreigingen geconstateerd en gedocumenteerd, waarvan sedimentatie betrekking heeft op natuurlijk erfgoed, maar dus ook invloed kan hebben op cultureel erfgoed.

Het wettelijk kader

Welke wetgeving bestaat er in Caribisch Nederland om het onderwater cultureel erfgoed te beschermen? De wetten die in het Europese deel van Nederland tot stand zijn gekomen voor de bescherming van archeologie zijn niet automatisch van kracht in Caribisch Nederland, aangezien deze zijn gevormd naar de Europese situatie. Hieronder volgt een overzicht van de wetgeving die van kracht is in Caribisch Nederland.

Wetgeving voor geheel Caribisch Nederland

Monumentenwet BES

Deze wet reguleert:

- * Het definiëert monumenten, beschermde monumenten, monumenteneilandsverordening, archeologisch erfgoed (zoals in het Verdrag van Malta), maritiem archeologisch erfgoed, rede, de maritieme zones;
- * Een monumentenverordening per eiland waarin de bescherming van monumenten is vastgelegd;
- * De aanwijzing van beschermde monumenten
- * Een vergunning is noodzakelijk voor het verplaatsen, wijzigen, restaureren of gebruiken van een monument
- * Onderhoud en restauratie aan een monument moet volgens "goed beheer"
- * Een maritiem meldpunt
- * Bescherming van maritiem erfgoed via de monumenten-verordening, waarbij internationale normen in acht genomen moeten worden

Deze wet reguleert niet:

- * De aanwijzing van archeologische sites of gebieden met de verwachting van archeologie
- * Een legale basis voor "goed beheer" m.b.t. onderhoud en restauratie aan een monument
- * Een basis voor beleid gericht op monitoring en beheer van wettelijk beschermde monumenten

Wet maritiem beheer BES

Deze wet reguleert:

- * Het definiëert maritiem archeologisch erfgoed, de maritieme zones
- * Dat het verboden is om zonder of in strijd met een vergunning constructies te bezitten, of om te ankeren in of op de bodem van Territoriale Zee of Exclusieve Economische Zone.
- * De Minister van OCW (de RCE) geeft advies m.b.t. vergunningaanvragen
- * Rijkswaterstaat verleent vergunningen
- * Bij de beoordeling van een vergunningaanvraag moeten de effecten van ankeren en het gebruik van constructies op het mariene milieu, de natuur, veiligheid van zeevaart, en het maritiem archeologisch erfgoed in overweging genomen worden
- * Wanneer onderzoek nodig is voor de beoordeling van een vergunning zijn de kosten voor de aanvrager
- * Een vergunning kan geweigerd worden, en er kunnen voorwaarden aan gekoppeld worden in het belang van de zeevaart en voor de bescherming van het mariene milieu, de natuur en het maritiem archeologisch erfgoed

- ◆ Er zijn op dit moment geen onderwater monumenten in Caribisch Nederland aangewezen voor bescherming.
- ◆ Er is op dit moment geen maritiem meldpunt in Caribisch Nederland. Wel kan gebruik gemaakt worden van het maritiem meldpunt op Curaçao.
- ◆ Er is geen specifieke aandacht voor illegale activiteiten zoals plundering, en de douane zal mogelijk archeologische vondsten niet herkennen. In de jaren 90 is een management plan om plundering tegen te gaan genegeerd uit economische overwegingen. Illegaal vervoer van artefacten vanaf St. Eustatius is tenminste eenmaal succesvol tegengehouden.
- ◆ Voor Caribisch Nederland werd in 2012 door het *National Archaeological Anthropological Memory Management* (NAAM) onderzoek gedaan naar de status van de implementatie van het Verdrag van

Malta. NAAM doet tevens lokaal onderzoek naar de implementatie op Bonaire en heeft een Plan van Aanpak opgezet.

- ◆ In het Europese gedeelte van Nederland regelt de Wet Ruimtelijke Ordening dat een gemeente tenminste één structuurvisie moet hebben waar het ruimtelijk beleid in vast wordt gelegd. Dit is niet geregeld via bovenstaande wetten of via de Wet volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en milieubeheer BES (Wet VROM) die van kracht is in Caribisch Nederland. Structuurvisies met als thema erfgoed en (uitgebreide) toelichtingen op de ruimtelijk ontwikkelingsplannen ontbreken.

Lokale wetgeving

Monumentenverordening Bonaire (2011)

Deze verordening reguleert:

- * De definitie van (beschermd) monumenten, (maritiem) archeologisch erfgoed, het Verdrag van Valletta, de 2001 UNESCO Conventie, de Monumentenwet BES, de Wet maritiem beheer BES, de Eilandsverordening Ruimtelijk Ontwikkelingsplanning Bonaire
- * De Monumentenraad geeft advies Eilandsbestuur en de Eilandsraad over de verordening en andere aspecten m.b.t de bescherming van monumenten
- * De Monumentenraad geeft advies wanneer men een beschermd monument gedeeltelijk of geheel wil vernietigen zonder restauratie
- * Het eilandsbestuur kan voorwaarden aan een vergunning verbinden
- * (Archeologische) opgravingen zijn verboden zonder vergunning
- * Een vergunning is nodig voor het opgraven, verwijderen, verplaatsen, beschadigen of op andere wijze het verstoren van maritiem erfgoed in de bodem, binnenlandse wateren of Territoriale Zone

Deze verordening reguleert niet:

- * Erfgoed in de ruimtelijke ordening
- * Uitvoering van opgravingen en andere activiteiten gericht op archeologie door bekwame en bevoegde personen

Monumenteneilandsverordening Saba 2010

Deze verordening reguleert:

- * De definitie van (beschermd) monument en archeologisch erfgoed
- * De Monumentenraad geeft advies Eilandsbestuur en de Eilandsraad over de verordening en andere aspecten m.b.t de bescherming van monumenten
- * De Monumentenraad geeft advies wanneer men een beschermd monument gedeeltelijk of geheel wil vernietigen zonder restauratie
- * Het eilandsbestuur kan voorwaarden aan een vergunning verbinden

Deze verordening reguleert niet:

- * De definitie van maritiem archeologisch erfgoed, de internationale verdragen en BES wetgeving
- * Erfgoed in de ruimtelijke ordening
- * Een vergunning voor (archeologische) opgravingen en het opgraven, verwijderen, verplaatsen, beschadigen of op andere wijze het verstoren van maritiem erfgoed in de bodem, binnenlandse wateren of Territoriale Zone
- * Uitvoering van opgravingen en andere activiteiten gericht op archeologie door bekwame en bevoegde personen

Monumenteneilandsverordening Sint Eustatius (2010)

Deze verordening reguleert:

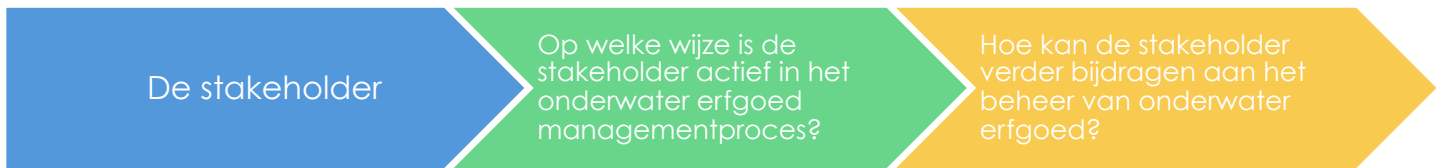
- * De definitie van (beschermd) monument
- * De Monumentenraad geeft advies Eilandsbestuur en de Eilandsraad over de verordening en andere aspecten m.b.t de bescherming van monumenten
- * De Monumentenraad geeft advies wanneer men een beschermd monument gedeeltelijk of geheel wil vernietigen zonder restauratie
- * Het eilandsbestuur kan voorwaarden aan een vergunning verbinden

Deze verordening reguleert niet:

- * De definitie van (maritiem) archeologisch erfgoed, de internationale verdragen en BES wetgeving
- * Erfgoed in de ruimtelijke ordening
- * Een vergunning voor (archeologische) opgravingen en het opgraven, verwijderen, verplaatsen, beschadigen of op andere wijze het verstoren van maritiem erfgoed in de bodem, binnenlandse wateren of Territoriale Zone
- * Uitvoering van opgravingen en andere activiteiten gericht op archeologie door bekwame en bevoegde personen

Stakeholders van het onderwater erfgoedmanagement

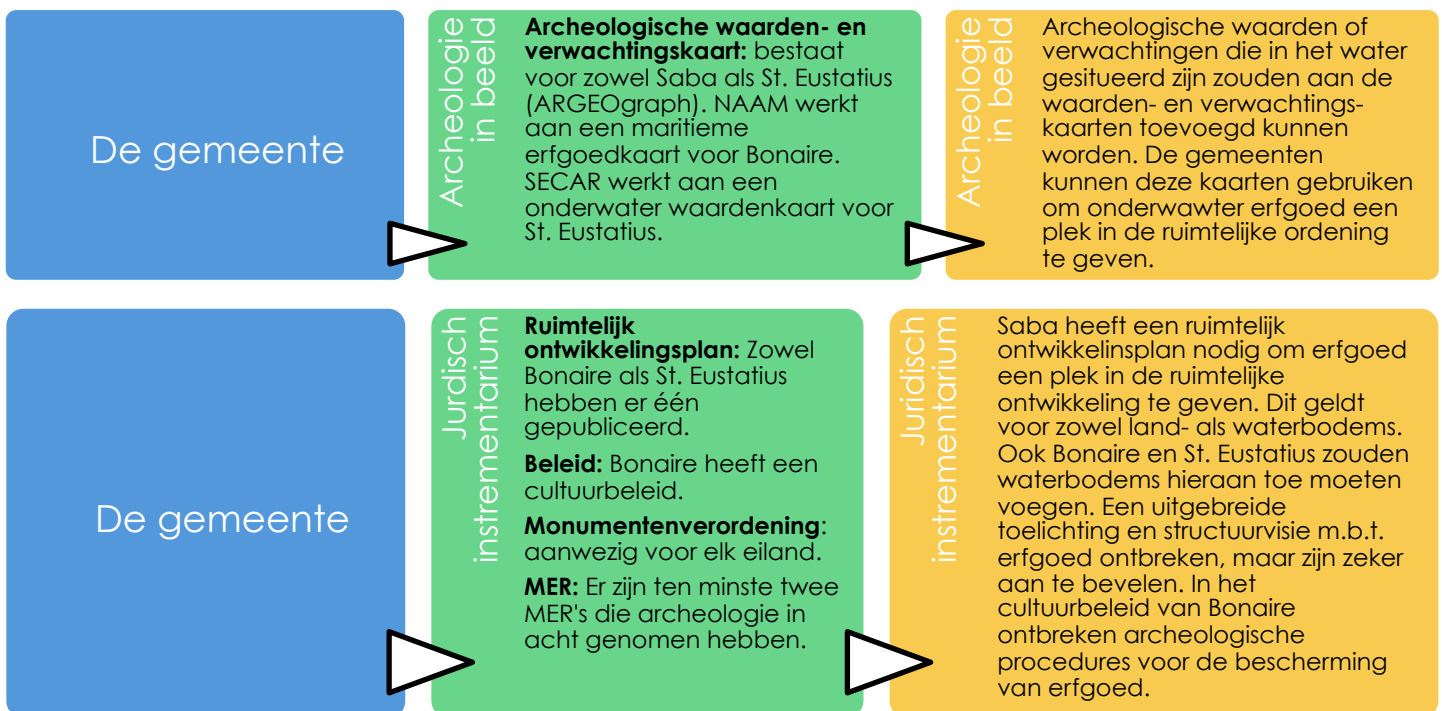
Wie is er betrokken bij het management van onderwatererfgoed, en hoe zijn deze personen of instanties erbij betrokken? Wanneer stakeholders actieve partners in het managementproces worden kunnen zij bijdragen aan de bescherming van het onderwatererfgoed. Een identificatie van belangrijke stakeholders volgt hieronder. Zij hebben onder andere werkzaamheden die betrekking hebben op wet- en regelgeving en bevinden zich in een positie waarmee ze een stevige basis kunnen creëren voor de bescherming erfgoed.

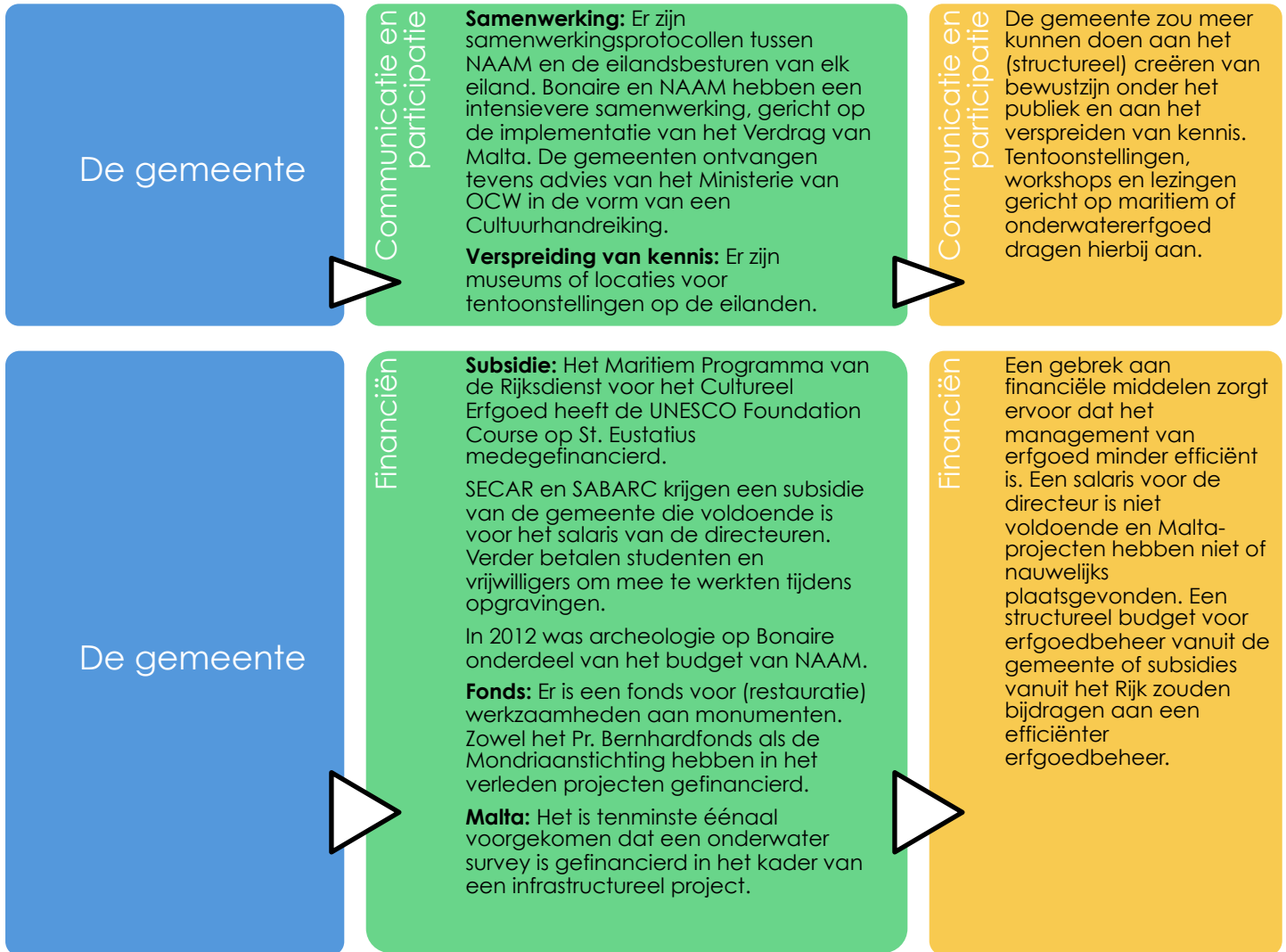
Gemeenten

Gemeenten kunnen erfgoed een plaats in de ruimtelijke ordening geven. De *Handreiking Erfgoed en Ruimte* van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed omvat vier thema's (zie hieronder) die uitleggen hoe dat kan. In hoeverre zijn de gemeenten hiermee bezig?

1. In kaart brengen van de culturele geschiedenis m.b.v. een archeologische waarden- of verwachtingskaart.
2. Het gebruiken van juridische instrumenten zoals een structuurvisie, een bestemmingsplan, beheers- of erfgoedverordeningen, of een milieueffectrapportage (MER).
3. Middels communicatie en participatie, bijvoorbeeld door het verspreiden van kennis via verschillende media of door het organiseren van lezingen en bijeenkomsten.
4. Financiering, bijvoorbeeld met subsidies en leningen van de staat; met subsidies van de gemeente of provincie, of met financiering door particuliere en private partijen, zoals fondsen of crowdfunding.

Onderwater cultureel erfgoedmanagement in Caribisch Nederland

Overheidsinstansies

Onderwater cultureel erfgoedmanagement in Caribisch Nederland

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Een (inter)nationale database

Het Martiem Programma heeft meegewerkt aan het internationale project *Managing Cultural Heritage Underwater (MACHU)*. Via dit project heeft de overheid een GIS voor onderwater erfgoed beschikbaar gesteld. Andere nationale databases zijn ARCHIS (RCE), Wreck Register (Hydrografische Dienst) en SonarReg (Rijkswaterstaat).

Een (inter)nationale database

Er is geen (inter)nationale database waar de eilanden van Caribisch Nederland gebruik van maken. Archeologen zouden bijvoorbeeld gebruik kunnen maken van de internationale MACHU GIS.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Training en samenwerking

Het Martiem Programma heeft de UNESCO Foundation Course medegeorganiseerd op St. Eustatius in 2014. Dit was in samenwerking met SECAR en een lokale duikorganisatie. Educatie, een onderwatersurvey, management plan, survey kaarten en informatieborden voor een tentoonstelling waren product van deze training.

Training en samenwerking

Dergelijke trainingen of cursussen zouden ook vanuit de gemeente of archeologische organisaties georganiseerd kunnen worden, in samenwerking met bijvoorbeeld de RCE of andere ervaren instanties in de Cariben.

Rijkswaterstaat

Vergunningverlening en handhaving

Rijkswaterstaat houdt zich onder andere bezig met:

- **Vergunningverlening** (op basis van de Wet maritiem beheer BES) voor bouwwerken in zee, ankerverbod en -gebieden, en het lozen van stoffen in zee. De RCE geeft hierbij advies. Advies is tot nog toe niet negatief geweest en vergunningen zijn nog niet tegengehouden.
- **Handhaving** (op grond van de Wet maritiem beheer BES en vergunningvoorwaarden).
- **Uitwisseling van informatie**, zoals multibeam gegevens van de Hydrografische Dienst, welke door RWS gebruikt kunnen worden voor management maatregelen.

Vergunningverlening en handhaving

Het is niet bekend in hoeverre maatregelen noodzakelijk zijn geweest met betrekking tot illegale activiteiten gericht op onderwater erfgoed. Monitoring draagt bij aan het in kaart brengen en mitigeren van risico's.

Archeologische organisaties

Elk eiland heeft een archeologische organisatie. Voor Bonaire is dit het *Bonaire Archaeological Institute* (BONAI), voor Saba het *Saba Research Center* (SABARC), en voor St. Eustatius het *St. Eustatius Center for Archaeological Research* (SECAR). Zoals eerder vermeld, Bonaire werkt nauw samen met het archeologisch instituut van Curaçao, het *National Archaeological Anthropological Memory Management* (NAAM). Ook wordt er samengewerkt met het *St. Maarten Archaeological Research Center* (SIMARC). Hieronder volgt een samenvatting van de belangrijkste punten waarmee de archeologische organisaties bijdragen aan het beheer van onderwater cultureel erfgoed in Caribisch Nederland.

BONAI

- **Samenwerking:** met de lokale bevolking; met NAAM (als archeologische dienst voor Bonaire); STINAPA, de Universiteit Leiden, SKAL en SIMARC.
- **Verspreiding van kennis:** via verschillende media
- **Opslag vondsten:** bij diverse locaties; een depot is in ontwikkeling, maar nog zonder formeel manager
- **Informatieverwerking:** onbekend
- **Publicaties:** in de toekomst via het maritiem meldpunt (een website)
- **Onderzoeksmateriaal:** o.a. een GPS
- **KNA:** een PvE is verplicht (bij DROB); een eiland-specifieke KNA en onderzoeksagenda zijn in ontwikkeling i.s.m. NAAM

SABARC

- **Samenwerking:** met de lokale bevolking; SECAR; SIMARC; de Universiteit Leiden; en lokale duikorganisaties.
- **Verspreiding van kennis:** via Facebook; via publieksdagen bij opgravingen
- **Opslag vondsten:** bij het Saba Heritage Center, NAAM en de Universiteit Leiden
- **Informatieverwerking:** in Access en Excel
- **Publicaties:** onbekend
- **Onderzoeksmateriaal:** o.a. een DGPS
- **KNA:** archeologen streven ernaar om te werken volgens de KNA

SECAR

- **Samenwerking:** met de lokale bevolking; studenten; SABARC; SIMARC; de Universiteit Leiden; en lokale duikorganisaties.
- **Verspreiding van kennis:** via eigen website; educatie via verschillende media
- **Opslag vondsten:** o.a. bij SECAR en NAAM
- **Informatieverwerking:** in Access, Excel, en een GIS
- **Publicaties:** op eigen website
- **Onderzoeksmateriaal:** o.a. een Side Scan Sonar
- **KNA:** archeologen streven ernaar om te werken volgens de KNA; onderzoek a.d.v. vier centrale thema's

Mariene parken en duikorganisaties

De mariene parken en duikorganisaties zijn de laatste stakeholders die weergegeven worden in deze factsheet. Elk mariene park heeft regels die van belang kunnen zijn voor de bescherming van onderwater cultureel erfgoed. Elke duikorganisatie, en dus de alle duikers, moet zich houden aan deze regels.

